

Úvod do literatúry

Literatúra - súhrn literárnych diel.

Kniha - slovesné dielo vydané tlačou.

Knižnica - zbierka kníh, ktoré sa na určenom mieste zhromažďujú a požičiavajú.

Medzi **pravidelne** vychádzajúcou tlač patria **noviny** a **časopisy**.

Noviny, ktoré vychádzajú **denne**, sa nazývajú **denník**.

V súčasnosti vznikajú aj **internetové časopisy** a **on-line noviny**.

Literárne diela môžu mať podobu **poézie** a **prózy**.

Literárne formy

Poézia	Próza
<ul style="list-style-type: none"> • Veršované dielo. (Je písaná viazanou rečou.) • Viac veršov tvorí strofu. • Básnik - autor poézie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Neveršované dielo. (Je písaná neviazanou rečou.) • Spisovateľ - autor prozaického diela

Kto je dobrý čitateľ?

Dobry čitateľ:

- **Pozorne vníma slová a vety**, aby rozumel ich významu a rozličným súvislostiam medzi nimi.
- **Pýta sa na neznáme slová**, alebo ich **vyhľadá** vo vhodnom **slovníku**.
- **Chápe nielen slová a vety**, ale celý **text** tak, aby **vedel odpovedať** na základné otázky: **Kto? Čo? Kde? Kedy? Prečo?** (vystupuje, odohráva sa...)
- **Pri hlasnom čítaní uplatňuje** správnu **techniku** čítania: správne dýcha, zreteľne artikuluje, spisovne vyslovuje a plynulo číta.

<i>Milan Ferko</i>	<i>Ako sa robia zázraky (z knihy Krásna hra)</i>
<i>Jozef Pavlovič</i>	<i>Vietor Viktor (z knihy Rozprávky od výmyslu sveta)</i>

Ľudová slovesnosť

Ľudová slovesnosť – súbor všetkých slovesných diel, ktoré **nemajú konkrétneho autora**.

Tradovanie – ústne podanie z generáciu na generáciu.

Malé (krátke) formy ĽS: príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky, vyčítanky...

Príslovie	Krátky výrok, ktorý zovšeobecňuje nejakú ľudskú skúsenosť a poučenie z nej.	<i>Každý je kováčom svojho šťastia. Čo sa za mladi naučíš, v starobe akoby si našiel.</i>
Porekadlo	Ustálený výrok, ktorý obrazne pomenúva nejaký jav. Neobsahuje ponaučenie.	<i>Popálil si prsty. Má ho v zuboch. Len oči by mu jedli.</i>
Pranostika	Vyjadruje dlhoročné skúsenosti z pozorovania prírody, počasia.	<i>Studený máj, v stodole raj. Medardova kvapka 40 dní kvapká.</i>
Hádanka	Slovná hra, na ktorej vyriešenie je potrebný dôvtip.	<i>Sedí pani na kláte v tmavom, čiernom kabáte. (noc)</i>

Do ES patria aj: piesne, básne, rozprávky, povesti...

5/2

Pieseň – báseň určená na spievanie.

- Text a melódia sú viazané rýmom, rytmom, veršami a strofami.
- vznikali od dávnych čias

1. Ľudové piesne – výtvyry neznámeho autora

- sú významným prejavom duchovného života každého národa
- spája sa v nich poézia s hudbou
- prinášajú citové výpovede autora, jeho myšlienky, nálady (lyrika)
- vznikali pri rôznych príležitostiach

Zberatelia – zozbierali a zapísali ĽP v 18. a 19. storočí. Významným zberateľom bol **Ján Kollár**.

Ďalší zberatelia: **Andrej Halaša, M. Schneider-Trnavský, Viliam Figuš-Bystrý, Karol Plicka**

Druhy ĽP

Druh ĽP	Charakteristika	Príklad	Str.
Uspávanky	Spievali mamičky svojim deťom, aby spokojne spali, kolísavá melódia	<i>Búvajže mi, búvaj...</i>	13
Ľúbostné	Spievali mládenci dievčatám, vyznania lásky, použ.zdrobneniny (dušička, holubička...)	<i>Po doline tichý vetrík povieva Povej, vetrík, poved Zapadá slniečko</i>	12
Zbojnícke	Spieva sa v nich o živote a skutkoch zbojníkov.	<i>Ej, musel by to chlap byť Hej, už sa na tej hore lístie červeneje Ide furman dolinou Bol by ten Jánošík</i>	40
Regrútske a vojenské	R – o verbovaní na vojnu, v – o živote v kasárňach, na bojisku	<i>Čie sú to kone, koničky, kone Prešporská kasáreň, Neverboval som sa</i>	41
Obradové	Mnohé sa spájajú s prírodnými zákonitosťami, napr. príchodom jari, iné s dôležitými udalosťami v živote človeka (svadba, narodenie, smrť)	<i>Fašiangy, Turíce Vítanie jari, Morena, Morena Parta moja</i>	72
Koledy	Obradové piesne s vianočnou a novoročnou tematikou. Obsahujú pastierske motívy, cestu k jasliam, zvestovanie dobrej noviny. Koledníci pridávali k piesňam vinše, želania dobrej úrody, zdravia v budúcom roku...	<i>Do hory, do lesa, valasi Búvaj, dieťa krásne Vinšujeme sme</i>	51
Pracovné	Sprevádzali ľudí pri práci (valašské, banícke, pastierske, trávnicie...)	<i>Po valasky od zeme Ej, slniečko horúce Bola som na tráve Pomaly ovečky Vstávaj hore</i>	73
Žartovné	Obsahujú humor a vtíp	<i>Za Váhom, za Váhom Išeu Macek do Malacek</i>	Nie sú v ŠVP, sú v starej učebnici

2. Zľudovené piesne – niektoré piesne, ktoré majú autora, sa myšlienkou a melódiou
Priblížili ľudovej piesni a ľud ich prijal za svoje – zľudovali
Keby som bol vtáčkom – F. Urbánek, hudba M. Sch.- Trnavský
Keď mi srdce choré – Peter Pavol Zgúth, h. Blažej Bulla

Rým – zvuková zhoda slabík na konci veršov – **združený AABB, striedavý ABAB, obkročný ABBA, prerývaný ABCA, ABCB**

Rytmus – pravidelné striedanie prízvukných a neprízvukných slabík.

V slovenčine je prízvuk na 1. slabike slova.

Refrén – opakovanie veršov v básni, piesni

Personifikácia – zosobnenie – neživým predmetom a javom pripisujeme ľudské vlastnosti

Zdrobneniny – na vyjadrenie nežného citu, zjemňujú význam slov, vyjadrujeme nimi kladný citový vzťah

I. V riši rozprávok

1. Poézia nonsensu

Nonsens = nezmysel

- uplatňuje sa v ňom protirečivosť, humornosť

a) v ľudovej tvorbe piesne, básničky, riekanky, ktoré vyvolávajú dobrú náladu, smiech, texty nemajú zmysel (eniky, beniky...) *Červený kachel', biela pec, Keby bolo, Chodí Janiček*

b) v umeleckej literatúre: *Miroslav Válek, Eubomír Feldek, Štefan Moravčík, Tomáš Janovic, Ján Navrátil*

<i>Miroslav Válek</i>	<i>Ako sa Kubo stratil (Kubo dostal nápad. Antológia humoristic. Poézie. Zostavil O. Sliacky)</i>	s. 35
<i>Štefan Moravčík</i>	<i>Starodávna povedačka (z knihy (Kalam)búrske oriešky od Š. Moravčíka a D. Dragulovej-Faktorovej)</i>	s. 37
<i>Ján Navrátil</i>	<i>Óda na kľúčovú dierku (Kubo dostal nápad. Antológia humoristic. Poézie. Zostavil O. Sliacky)</i>	s. 38

2. Dvere do trinástej komnaty - ľudové rozprávky

Rozprávka – vymyslený príbeh

- ľudia vkladali do rozprávok svoje túžby po dobre, pravde, spravodlivosti
- dobro víťazí nad zlom
- zberatelia: Pavol Dobšinský, Ján Kollár, Božena Němcová
- rozprávky na internete: <http://web.klasici.sk/>, <http://www.klasici.sk/>, http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti

Rozprávač – rozpráva príbeh, ktorý sa v rozprávke odohráva

Hlavná postava – viaže sa k nej príbeh

Vedľajšie postavy – ďalšie postavy v príbehu

Dialóg - rozhovor dvoch alebo viacerých postáv

Téma – udalosti, príhody, osudy a pod. zobrazené v literárnom diele. (Např. v rozpr. Sitno je témou príhoda: Ako sa hrdina ocitol v sieni, kde sa predurčujú osudy ľudí.)

Hlavná myšlienka – zmysel diela, odkaz, posolstvo autora. (Např. v rozpr. Sitno: Každý si zaslúži spravodlivý osud.)

Delenie rozprávok:

1. Podľa obsahu:

- **Fantastické** - (čarovné, čarodejné) – patria k najstarším rozprávkam
 - vystupujú v nich nadprirodzené bytosti s čarovnou mocou
 - dobro bojuje so zlom a víťazí
 - hrdina sa môže premeniť na zviera, zomrieť a ožiť
 - magické čísla (3, 7, 12, 13), čarovné predmety, premeny, zmiznutia, zakliatia
 - **gradácia** – stupňovanie deja
 - **variácia** – opakovanie motívov s istými obmenami

Veterný kráľ (P. Dobšinský – Prostonárodné slovenské povesti)
- **Realistické** - krajiny a postavy sa približujú každodennému životu, vtip a múdrosť zaručuje víťazstvo nad nadutosťou, chamtivosťou, podlosťou alebo hlúposťou svojich protivníkov
 - hrdinami sú prostí dedinskí ľudia
 - vlastnosti ľudí sú často zveličené
- **Zvieracie** – hrdinami sú zvieratá s ľudskými vlastnosťami (hovorí ľudskou rečou alebo aj človek rozumie zvieracej či vtácej reči)
 - Príbeh sa odohráva v zvieracej ríši, no postavy zápasia s problémami, ktoré trápia svet ľudí.
 - *O červenej sliapočke, O červenom meštaku s dvoma grošmi*

2. Podľa výberu a spôsobu spracovania témy:

- Klasické
- Moderné – *Mária Ďuríčková, Krista Bendová, Ľubomír Feldek, Ján Uličiansky, Daniel Pastirčák...*

3. Podľa formy:

- Veršované (poézia)
- Neveršované (próza)
- Dramatické (divadelná hra)

4. Podľa autorstva:

- Eudové – nepoznáme autora, zaznamenali ich zberatelia: *P. Dobšinský, S. Czambel,*
- Umelé – autorské – majú konkrétneho autora: *H. CH. Andersen, Ľ. Feldek...*

Pavol Dobšinský, Ondrej Sliacky	Veterný kráľ (z knihy Braček Jelenček)	s. 15
Pavol Dobšinský, Ondrej Sliacky	Zlatá páva (z knihy Braček Jelenček)	s. 21
Napísal a podal neznámy dopisovateľ do zbierky rozličných pôvodcov ešte pred rokom 1848	Sitno http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/6	s. 24
Peter Glocko	Zemský poklad (z knihy O múdrej Aničke, Šalamúnskej hlavičke alebo Čo figel' to groš)	s. 28
Peter Glocko (upravil)	Kubove príhody (Slovenské rozprávky. Tretia kniha zo zb. Pavla Dobšinského)	s. 31
Rozprávka zo Zakarpatskej Ukrajiny	Deväťdesiatdeväť bratov a stý Ruža (z knihy Krása nevidaná)	s. 42
Írska rozprávka	O červenej sliepočke (Spiaca Krásavica. Írske rozprávky. Vyberá a rozpráva Elena Chmelová)	s. 44
Indiánska rozprávka	Vták Hrom (Indiánske rozprávky. Zostavila E. Chmelová a M. Oravcová)	s. 48
Hans Christian Andersen	Slímák a ružový ker	s. 53
Milan Rúfus	Pamodaj šťastia (M. Rúfus: Kniha rozprávok)	s. 57
Karel Čapek	Rozprávka psia (K. Čapek: Deväťoro rozprávok. Preložila M. Figuli)	s. 60
Lubomír Feldek	Nepodpísaná rozprávka (L. Feldek: Modrozelená kniha rozprávok)	s. 64
Roald Dahl	Čarodejnice	s. 66

II. Pozrime si rozprávku

1. Divadelná hra – literárne dielo určené na realizáciu na divadelnej scéne.

- jej základom je **dramatizovaný literárny text**
- dialogizovaná reč
- nie je tu reč rozprávača
- môže mať podobu **bábkovej, filmovej alebo televíznej hry**

2. Bábková hra – je divadelná hra, v ktorej vystupujú bábk.

- člení sa na **dejstvá**, tie na **obrazy**
- literárny text je **dramatizovaný**
- dramatizovaný text tvoria **dialógy**
- **animácia** – zdanlivé oživovanie bábok (kreslených postavičiek)

maňušky – bábk. sú vedené zospodu, navlečené na ruky (bývajú aj prstové maňušky)

marionetky – bábk. sú vedené zhora

javajky – bábk. sú vedené zospodu na paličkách

Bábkové divadlo Žilina (www.bdz.sk) - najstaršie profesionálne bábkové divadlo na Slovensku.

Dramaturg – vyberá diela, ktoré sa budú v divadle pripravovať a hrať.

Režisér – vedie a usmerňuje prípravu a realizáciu divadelnej hry.

Autor hudby (hudobný skladateľ) – vytvorí hudbu k divadelnej hre (scénickú hudbu).

Herci – stvárnajú jednotlivé postavy.

Bábkoherci – vodia bábk. a hovoria ich dialógy.

Inscenácia – uvedenie divadelnej alebo bábkovej hry na scéne divadla.

3. Filmová rozprávka – rozprávka, ktorá je zachytená na **filme** a bola určená na premietanie na filmové plátno v **kine**.

- **film** môže byť hraný alebo animovaný
- v hranom filme účinkujú herci, v animovanom vystupujú animované postavy (kreslené, bábkové, vytvorené počítačovou grafikou)
- vo filme sa spája **obraz, reč, hudba, zvukové efekty**
- východiskom filmu býva **prozaické** literárne dielo, ktoré spracuje scenárista tak, aby ho mohli herci hrať na javisku alebo vo filme
- **scenárista** napíše **scenár** – tvoria ho **dialógy a monológy** postáv (v pravej časti) a **opis scény, pokyny pre hercov, kameramana** a pod. (v ľavej časti scenára).
- **režisér** – riadi nácvik a realizáciu filmu (divadelnej či televíznej hry)
- **námet** – téma filmu

4. Televízna rozprávka – nahráva a tvorí v televíznom štúdiu

- začali vznikať v 50. rokoch 20. storočia

<i>Jevgenij Speranskij</i>	<i>Kráska Nevídaná</i>	<i>Bábková hra</i>	s. 76
<i>Lubomír Feldek, Juraj Jakubisko</i>	<i>Perinbaba</i>	<i>Filmová rozprávka (Hraný film)</i>	s. 80
<i>Viktor Kubal</i>	<i>Zbojník Jurko</i>	<i>Animovaný film</i>	s. 84
	<i>O medved'ovi, čo vedel premýšľať</i>	<i>Školská dramatizácia rozprávky</i>	s. 86

III. Čo opriadli povesti

Povešť – epický žáner ľudovej slovesnosti, zapísali ich zberatelia a neskôr ich upravili

- svojím dejom sa približuje rozprávkam, ale jej reálnym základom môže byť miesto deja alebo nejaká postava či udalosť
- príbeh, ktorý má **reálny základ**.
- príbeh sa odohráva v určitom **čase**
- hlavné postavy alebo miesto sú spravidla **historicky podložené**
- odohrávajú sa v nich fantastické, neskutočné deje alebo v nich vystupujú neskutočné postavy

Delenie povestí:

Historická	Jej hrdinom je postava alebo udalosť z národnej histórie (Svätopluk...) Ďalšie povesti o Tatároch, Turkoch, Jánošíkovi (z 13. – 17. storočia)
Miestna	Viaže sa k určitému zemepisnému miestu, hradu, zámku, alebo s ním úzko súvisí (spracovali ich: Anton Habovštiak, Alojz Medňanský, Ján Domasta, Zuzana Kuglerová...)
Heraldická	Rozpráva o tom, ako vznikol mestský (alebo iný) erb

Jozef Cíger Hronský (upravil)	Zakopaný meč pod Zoborom (M. J. Huska, J. Poliak: Slovenské povesti)	Historická povest'	s. 89
	Matej kráľ a bača (M. J. Huska, J. Poliak: Slovenské povesti)	Historická povest'	s. 92
Jozef Horák	Detvan a Jánošíkov poklad (J. Horák: Povesti a divy)	Miestna povest'	s. 95
Alojz Medňanský	Čertova brázda (Dávne povesti o hradoch)	Miestna povest'	s. 98
Mária Ďuričková	Kôň so zelenou hrivou (Bratislavské povesti)	Miestna povest'	s. 102
Anton Habovštiak	Tri zlaté ruže (Slovenské povesti)	Heraldická povest'	s. 105

IV. Príbehy spred tisícročí

Legenda – epický útvar z obdobia stredoveku

- zachytáva život, skutky, zázraky a mučeníctvo svätých
- svätí sú zbožní, múdri, odvážni, skromní a ochotní pomáhať ostatným
- svätec trpí a znáša ťarchu pozemského života za odmenu v posmrtnom živote
- niektorí svätí sú pre svoju vieru prenasledovaní a zomrú ako mučeníci (sv. Juraj)
- niekedy pripomína povest', lebo opísané udalosti majú reálny základ, ale na rozdiel od povesti má vždy náboženský ráz
- legendy o živote sv. Cyrila a Metoda (*Život Konštantína, Život Metoda – spoločný názov pre Moravsko-panónske legendy, napísané v staroslovienčine*), o sv. Svoradovi a Benediktovi, o apoštoloch, o Panne Márii, o mučeníkoch, o Ježišovi Kristovi)
- majú prozaickú alebo veršovanú podobu
- zapisovali ich mnísi v kláštorech

Kliment	Život Konštantína	s. 109
Jacopo de Voragine	Legenda o sv. Jurajovi (Zlatá legenda- z 13. stor.)	s. 111
Ludová rozprávková legenda	Mataj	s. 113

V. Príbehy na rýchle čítanie

Komiks – je epický žáner, ktorý pozostáva zo série obrázkov

- kreslený seriál komických alebo dobrodružných príbehov v časopisoch
- dialóg je vkomponovaný do obrázku v slovnej bubline
- obrázky sú často doplnené rôznymi **zvukomalebnými** výrazmi.
- spojenie **literatúry** a **výtvarného umenia**
- pôvod má v USA
- zrodil sa v čase, keď do Ameriky prichádzali tisíce prisťahovalcov a tí si pre neznalosť jazyka rýchlo obľúbili kreslené príbehy

- 1.x sa objavil comic strip (doslova komický pás) v prílohe časopisu New York World v roku **1895**
- **1929** – vyšli dobrodružné komiksy **Tarzan** a **Budd Rogers**
- **1938** – **Jerry Spiegel** a **Joe Schuster** vytvorili komiks **Superman**
- komiksovú podobu dostali aj príbehy z animovaných filmov **Walta Disneyho: Káčer Donald, Mickey Mouse, Tom a Jerry...**
- k prvým autorom **slovenského** komiksu patrí **Jozef Schek – Jožinko, dieťa svojich rodičov** (vychádzal v časopise *Roháč* 1965 – 88)
- **Božena Plochánová** (komiksy pre časopisy *Včielka, Slniečko, Ohník*)
- **František Mráz, Marián Čapka**
- Aj povesti sú spracované formou komiksov: **Martin Kellenberger**, text: **Ondrej Sliacky**

<i>Jozef Schek</i>	<i>Jožinko, dieťa svojich rodičov</i>	<i>s. 121</i>
<i>Martin Kellenberger, Ondrej Sliacky</i>	<i>O tatranskom zlatom kamzíkovi</i>	<i>s. 123</i>
<i>W. Disney</i>	<i>Tom a Jerry</i>	<i>s. 125</i>

VI. Vedomosti z každej oblasti

Encyklopédia - je náučné dielo, ktoré obsahuje súhrn poznatkov z jedného alebo viacerých odborov, napr. : Encyklopédia prírody, Veľká detská encyklopédia.

- stručne, výstižne a jasne vysvetľuje určité poznatky
- využíva odborný jazykový štýl, patrí k náučnej literatúre
- poznatky sú usporiadané v **abecednom, chronologickom** alebo **systematickom** poradí (podľa tém)
- **heslo** – kľúčové slove v encyklopédii
- **register** – zoznam všetkých hesiel
- **internet** umožňuje vznik detských internetových encyklopédií, napr. *Britannica Online for Kids*, www.usborne-quicklinks.com.
- známou encyklopédiou je **Wikipédia** - otvorená online encyklopédia so slobodným obsahom, ktorý môže každý používať, pridávať a meniť, je spracovaná v mnohých jazykoch

<i>Preložili Jiří Hudeček, Klára Košková</i>	<i>5000 zaujímavostí o svete okolo nás</i>	<i>s. 130</i>
<i>Preložil Vladimír Kováč</i>	<i>Encyklopédia prírody</i>	<i>s. 130</i>
	<i>Prvá internetová encyklopédia</i>	<i>s. 132</i>